

ԱՎԱԳ ՆԱԽԱԴՊՐՈՑԱԿԱՆՆԵՐԻ ՀՈՒՁԱԿԱՆ ԿՈՄՊԵՏԵՆՏՈՒԹՅԱՆ
ԲԱՂԱԴՐԻՉՆԵՐԻ ՓՈՐՁԱՐԱՐԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆ
Տ. Զ. ՄԱԼՈՒՄՅԱՆ

Վանաձորի Հ. Թումանյանի անվան պետական համալսարան
Տիգրան Մեծի 36
e-mail: t-malumyan@mail.ru

Ուսումնասիրվել են «Հուզական կոմպետենտությունը» որպես ինտեգրատիվ կարողություն, նրա բաղադրիչները և դրսևորման առանձնահատկությունները նախադպրոցական տարիքում, ինչպես նաև նախադրոցականների կողմից հուզական վիճակների գնահատումը՝ ըստ առանձին չափանիշների: Դիտարկված արդյունքները հնարավորություն կտան բարձրացնելու դաստիարակչական աշխատանքների որակը մանկապարտեզներում, ինչպես նաև հիմք կհանդիսանան մշակելու և ներդնելու ուսուցողական ծրագրեր մանկական պատմվածքների և հերոսների հուզական վիճակները ճանաչելու և գնահատելու վերաբերյալ:

Բանալի բառեր. հուզական վիճակներ, հուզական վիճակների արտահայտչաձևեր, հուզական կոմպետենտություն:

Ներկայացված է խմբագրություն 20.10.2015 թ.:

Բացառիկ է հուզական բաղադրիչի դերն ու նշանակությունը մարդու կենսագործունեության մեջ: Ճանաչողության հուզական կողմը սկզբնական շրջանում ձևավորվում է դեռևս նախադպրոցական տարիքում, երբ երեխաների համար մանկական պատմվածքներ, հեքիաթներ ընթերցելիս կամ կերպարվեստի պարապմունքների ընթացքում իմացական գործընթացներից զատ երեխաները աստիճանաբար ձեռք են բերում ուրախության, տխրության, վախի, զարմանքի և այլ հուզական վիճակների ճանաչման կարողություն: Հուզական աշխարհի ձևավորմանը և զարգացմանը միտված փորձարարական ուսումնասիրություններում դեռևս քիչ աշխատանքներ են տարվում հուզական կոմպետենտության վերաբերյալ: Ուստի այս խնդիրը տեսափորձարարական իմաստով լրացուցիչ ուսումնասիրությունների կարիք ունի մանկական հաստատություններում:

«Հուզական կոմպետենտությունը» համակողմանիորեն ուսումնասիրվել է տարբեր հեղինակների կողմից: Այն զարգացման հոգեբանության բնագավառում ներմուծվել է Կ. Սաարնիի կողմից և դիտարկվել է որպես՝ ա) «Ես»-ի նույնականացում, բ) տվյալ անձի բնավորություն, գ) անձի զարգացման պատմություն [1]: Այնուհետև նույն հեղինակը մեկնաբանում է «Հուզական կոմպետենտությունը» որպես ինտեգրատիվ կարողություն, հետևյալ բաղադրիչներով՝ ա) իր հուզական վիճակը հասկանալու, բ) ուրիշների հույզերը ընկալելու, գ) դիմացինին ապրումակցելու, դ) միջանձնային հարաբերություններում հույզերը գործնականում դրսևորելու, ե) կոնկրետ իրավիճակին հուզականորեն համարժեք պատասխանելու կարողություն:

Ռ. Բաքը «Հուզական կոմպետենտությունը» սահմանում է այլ կերպ. նա ևս գտնում է, որ դա ինտեգրատիվ ընդունակություն է, որը ներառում է այնպիսի բաղադրիչներ ինչպիսին են՝ ա) սեփական ներքին միջավայրի զգացմունքների և ցանկությունների հետ գործելու կարողությունը, բ) սեփական հուզական ապրումների գիտակցման և ընդունման հետ կապված հաղորդակցման ընդունակությունը, դ) դիմացինի ապրումները գնահատող ըմբռնման և ճանաչման գործընթացները [2]:

Առավել ընդհանրական է Դ. Գոուլմանի մոտեցումը, ըստ որի՝ «Հուզական կոմպետենտության» ձևավորման գործընթացում անհրաժեշտ է նկատի ունենալ՝ ա) սեփական հույզերը ճանաչելու, բ) շրջապատող մարդկանց հույզերը հասկանալու և գ) հույզերը գնահատելու ընդունակությունները [3]:

Այս մոտեցումները թերևս բավարար են եզրակացնելու, որ հուզական կոմպետենտությունը հանդես է գալիս որպես ինտեգրատիվ կարողություն, որը նախադպրոցականներին հնարավորություն է տալիս տարբեր իրավիճակներում կայացնելու համարժեք որոշումներ և ծավալելու իմացական գործունեություն՝ արտաքին և ներքին հուզական տեղեկատվության ինտելեկտուալ մեկնաբանման հիման վրա: Փաստորեն՝ հուզական կոմպետենտությունը ներանձնային և միջանձնային հուզական ընդունակությունների համակարգ է, որն օնթոգենետիկական զարգացման ընթացքում, տարաբնույթ ներգործությունների պայմաններում, ոչ միայն բարդանում է, այլև բազմակողմանի դրսևորումներ է ստանում՝ հնարավորություն տալով նախադպրոցականին այս կամ այն չափով կառավարելու սեփական հուզական աշխարհը և կարգավորելու սեփական վարքը, գործողությունները՝ հաղորդակցման մեջ ներգրավված մարդկանց հուզական վիճակը համարժեք ըմբռնելու միջոցով:

Այս տեսանկյունով տեղին է նշել Վ. Ի. Սլեպկովայի մոտեցումը, ըստ որի՝ հուզական կոմպետենտության խնդիրն առավելապես պետք է կապվի նախադպրոցական տարիքի երեխաների զարգացման յուրահասկությունների հետ՝ նկատի ունենալով, որ նրանք գրեթե ամեն օր ընդլայնում են իրենց պատկերացումները տարաբնույթ երևույթների և մարդկանց վերաբերյալ [4]: Փաստական առումով նախադպրոցականները տարաբնույթ իրավիճակներում ընդլայնում են իրենց հուզական փորձի ծավալը և իմացության սահմանները, որով բարենպաստ պայմաններ են ստեղծվում նրանց համակողմանի զարգացման համար: Այս գաղափարը դիտարկվել է նաև այլ հոգեբանների կողմից [5]: Նրանք մի կողմից՝ հուզական փորձի ընդլայնումը համարում են էական պայման նախադպրոցականների բարդ հոգեկան կառույցների ձևավորման գործընթացում, իսկ մյուս կողմից՝ հուզական փորձի ձեռք բերումը կապում են հույզերում ներառված իմացական և վարքային բաղադրիչների հետ: Հետևաբար, կարելի է եզրակացնել, որ այդ բաղադրիչներն ուղղակիորեն մտնում են հուզական կոմպետենտության կառուցվածքի մեջ, որոնց զարգացումը նախադպրոցական տարիքում հիմք է հանդիսանում միջանձնային հարաբերություններում երեխայի կողմից արդյունավետ վարք դրսևորելու և ճանաչողության գործընթացը զարգացնելու համար: Այսպիսով՝ կատարված տեսական ուսումնասիրությունների արդյունքում կարելի է եզրակացնել, որ հուզական կոմպետենտությունը որոշակի կարողություններից կազմված ընդունակություն է, որը հատկապես նախադպրոցականների պարագայում համակողմանի ուսումնասիրության նյութ է և կարող է ծառայել հուզական կոմպետենտության մասին փորձարարական նոր տվյալներ ստանալու համար:

Մեր կողմից դիտարկվել է հուզական կոմպետենտության առավել կարևոր բաղադրիչներից մեկը, որն անվանել ենք «Հաղորդակցման գործընթացում ներառված տարբեր տարիքի անձանց հույզերի ճանաչման ընդունակություն»: Որևէ մեկի հույզերը ճանաչելու կարողությունը ուսումնասիրելու նպատակով կիրառել ենք Գ.Ա. Ուրունտանայի և Յու. Ա. Աֆոնսինայի՝ «Նկարում պատկերված հուզական վիճակների ընկալման» մեթոդիկան [6], որը հոգեբանական և մանկավարժական - մեթոդական առումով տեղայնացվել է մեր գիտափորձում՝ նկատի ունենալով, որ այս հեղինակները քննարկում են հուզական վիճակները միջանձնային հարաբերություններից դուրս, իսկ մենք միաժամանակ ուսումնասիրել ենք հուզական վիճակները ճանաչելու և անվանելու կարողությունները տարբեր իրավիճակներում և միջանձնային հարաբերություններում:

Փորձարարական ուսումնասիրությունը անցկացվել է երկու փուլով. ա) առաջին փուլում պարզել ենք, թե երեխաները կարող են ճանաչել և անվանել հիմնական հույզերը կոնկրետ իրավիճակից դուրս, բ) երկրորդ փուլում ուսումնասիրվել է հույզերի ճանաչման գործընթացը ըստ պատկերված նկարների:

Փորձարարական հետազոտությունը իրականացվել է Վանաձորի թ. 15 և Երևանի Ավան վարչական շրջանի թ. 51 մանկապարտեզներում՝ 5-6 տարեկան 50 նախադպրոցականների հետ՝ պահպանելով անհատական և խմբային աշխատանք կազմակերպելու պայմանները (առանձին սենյակ, բարենպաստ մթնոլորտ, երեխայի տարիքին համապատասխան հասկանալի բացատրություն և այլն):

Ուսումնասիրության ընթացքը: Երեխաներին առաջադրվել է՝ տարբեր հուզական դրսևորումներ (վախ, զայրույթ, զարմանք, ուրախություն) պատկերող տասը նկար: Նկարները հաջորդաբար ներկայացվել են երեխաներին: Նրանք նկարել են տվյալ հուզական վիճակի հատկանիշները և հետո դրանց հիման վրա տվել են համապատասխան հույզի անվանումը: Բացի հուզական առանձին վիճակների վերաբերյալ անհատական աշխատանքից, փորձել ենք բացահայտել, թե երեխաները կարողանում են միջանձնային հարաբերություններում ճանաչել հուզական դրսևորումները: Մեթոդը ներկայացվել է մի շարք պատկերների (գունավոր նկարների) տեսքով, որոնք բաժանվել են երեք խմբի.

ա) մեծահասակների դեմքեր՝ որոշ դեպքերում՝ նաև տարբեր սեռերի ծանոթ մարդկանց,

բ) երկրորդ խմբի նկարները եղել են ավագ նախադպրոցականների նկարներ, դրանց մեջ նույն թվաքանակով պատկերված տղաներ և աղջիկներ,

գ) երրորդ խմբում ներառվել են հասուն մարդկանց՝ տատիկների և պապիկների նկարներ: Նկարները ներկայացվել են ինչպես գունավոր, այնպես էլ սև - սպիտակ գծապատկերներով՝ նկատի ունենալով, որ գույները որոշակի ազդեցություն ունեն թե՛ ընկալման, թե՛ գնահատման գործընթացի վրա:

Հուզական վիճակները գնահատվել են՝ ա) հոնքերի, բ) բերանի, գ) աչքերի բացվածության, դեմքի լարվածության և այլ հատկանիշների հիման վրա, որոնք մանրամասն նկարագրված են հույզերի հոգեբանության մեջ: Որևէ հուզական վիճակի գնահատումն իրականացվել է ըստ արտահայտչամիջոցների հանրագումարային գնահատման արդյունքի: Որոշ դեպքերում երեխաները չեն հասկացել հույզերի (տվյալ հույզի) արտահայտչաձևերը, սակայն նրանք կարողացել

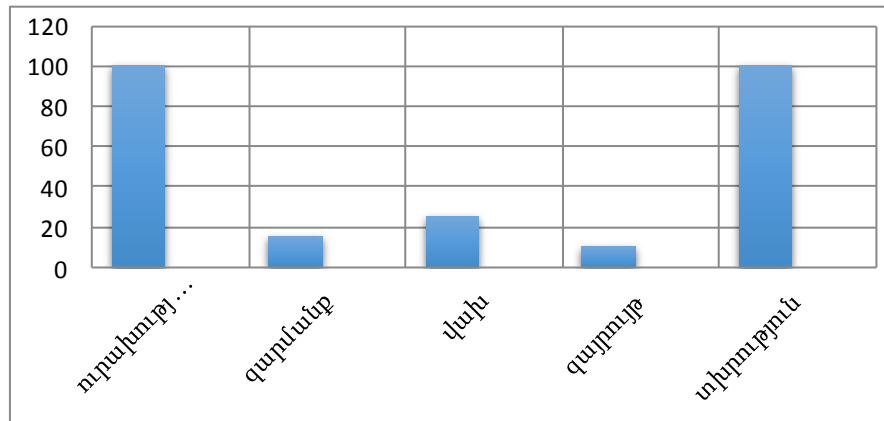
են իրենց բառերով նկարագրել և անվանել հույզերը, որոնց արդյունքում նրանց տված պատասխանները ճիշտ են համարվել:

Առաջին փուլում երեխաները բացատրել են տվյալ հույզին համապատասխան արտահայտչանշանները, այնուհետև անվանել այն: Երկրորդ փուլում երեխաներին առաջադրվել են «երեխա-երեխա», «երեխա-մեծահասակ» փոխհարաբերություններին վերաբերող նկարներ, որոնք արտահայտել են այն հուզական վիճակները, որոնք մտնում են հուզական կոմպետենտության մեջ որպես բաղադրիչ և դիտարկվել են որպես միջանձնային հարաբերություններում դրսևորվող հուզական վիճակը հասկանալու ընդունակություն: Դրանով հնարավորություն է ընձեռնվել պատասխանելու այն հարցին, թե ի վերջո նախադպրոցականները կարողանում են ճանաչել և անվանել հիմնական հույզերը տարբեր իրավիճակներում: Երբ երեխան դժվարացել է, այդ դեպքում հոգեբանը նշել է մի քանի հույզերի անվանումներ (զայրացած, զարմացած, տխուր և այլն)՝ երեխային օգնելու և ընտրության հնարավորություն տալու համար: Բոլոր պատասխանները գրանցվել են համապատասխան թերթիկում, որում հետագա ուսումնասիրությունների ժամանակ երևացել է, թե որ հույզն է ավելի ճանաչելի ավագ նախադպրոցականների կողմից, և նրանք որքանով են միջանձնային հարաբերություններում հասկանում հուզական կոնկրետ դրսևորումը տվյալ իրավիճակում: Գիտափորձի առաջին փուլի արդյունքների վերլուծությունը ցույց տվեց, որ երեխաները նկարներում ներկայացված հույզերից առավելապես ճանաչել և անվանել են ուրախությունը և տխրությունը, այն դեպքում, երբ վախի հուզական վիճակը ճանաչել և անվանել՝ երեխաների 22 %-ը, զարմանքինը՝ 17%-ը, զայրույթինը՝ 10%-ը: Պարզ է, որ միևնույն երեխան կարող է ճանաչել ուրախության հույզը, իսկ զարմանքինը՝ ոչ:

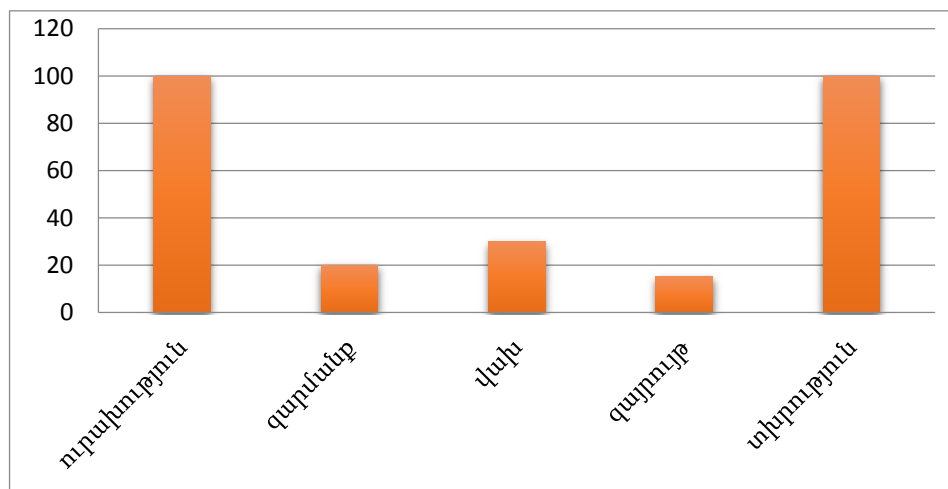
Ուսումնասիրության արդյունքում պարզվեց նաև, որ անկախ նրանից, թե նկարներում պատկերված էին հասակակիցները՝ տարբեր հուզական վիճակներով, թե մեծահասակներ, առանձնապես նշանակություն չի տրվել, և այդ առումով արդյունքների վրա չէր կարող ունենալ էական ազդեցություն: Այն դեպքում, երբ երեխաները ճիշտ են անվանել հույզը, նրանցից պահանջվել է բացատրել, թե կոնկրետ, ո՞ր նշանների հիման վրա են նրանք եզրակացրել այս կամ այն հույզի առկայության մասին: Բերանի նշանը՝ համապատասխան արտահայտչաձևով, առանձնացրել են ուսումնասիրված նախադպրոցականների 60%-ը՝ առանց կոնկրետ բացատրությունների, մինչդեռ հոնքերը նշել է 12 %-ը, սակայն չեն կարողացել բացատրել, թե հոնքերի ո՞ր դիրքն է բնորոշ կոնկրետ այդ հուզական վիճակին, իսկ աչքերի բացվածքի, դեմքի կնճռոտվածության վերաբերյալ երեխաները

չեն կողմնորոշվել: Ստորև ներկայացված դիագրամից որոշակիորեն երևում է տարբեր հուզական վիճակների արտահայտվածությունը՝ ըստ դրանց ճանաչման և անվանման գործընթացների:

Դիագրամ 1. Երեխաների կողմից դիմացինի հուզական վիճակը ճանաչելու և անվանելու կարողության առաջին փուլի փորձարարական արդյունքները

Դիագրամ 2. Երեխաների կողմից իրադրային պատկերներում հուզական վիճակը ճանաչելու և անվանելու կարողության երկրորդ փուլի փորձարարական արդյունքները

Հետազոտության առաջին և երկրորդ փուլերի արդյունքները համեմատելիս ակնհայտ է դառնում, որ ավագ նախադպրոցական տարիքում երեխայի կողմից հուզական վիճակներն առավել ճանաչելի են, քանի որ իրավիճակի իմաստային վերլուծությունն այս կամ այն չափով

նախադարձականին հուշում է, թե ինչպիսի հուզական վիճակ է դրսևորում նկարում պատկերված անձը կոնկրետ իրավիճակում:

Այսպիսով՝ վերլուծելով հետազոտության փորձարարական արդյունքները՝ կարելի է նշել, որ ավագ նախադարձական տարիքի երեխաների հուզական կոմպետենտության վերը քննարկված բաղադրիչների արտահայտվածության մակարդակը դեռևս ցածր է, երբ հույզը պետք է գնահատվի իրավիճակից դուրս՝ հույզերին բնորոշ տարբերակիչ հատկանիշներով:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Saarni C. Development of emotional competence. N.Y.: Guilford Press, 1999
2. Buck R. Motivation, emotion and cognition: A developmental interactionist view // Strongman K.T. (ed.). International review of studies on emotion. V.1. Chichester: Wiley, 1991.
3. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект / Даниил Гоулман; пер. с англ. А.П. Исаевой.-М.: АСТ: АСТ Москва; Владимир: ВКТ 2009.-478 стр. Андреева И.Н.
4. Слепкова В.И. Развитие эмоциональной компетентности средствами психологического тренинга // Актуальные проблемы кризисной психологии: сб. научн. тр. / Отв. ред. Л.А. Пергаменщик. Минск: НИО, 1999. С.130—137.
5. Calkins S.D., Gill R.A., Johnson M.C., Smith C. Emotional reactivity and emotion regulation strategies as predictors of social behavior with peers during toddlerhood. Social Development 1999, p. 310-341.
6. Г.А. Урунтаева, Ю.А. Афонькина, Практикум по детской психологии: Пособие для студентов педагогических институтов, учащихся педагогических училищ и колледжей, воспитателей детского сада /Под ред. Г.А. Урунтаевой, Владос, 1995.- 291с.

РЕЗЮМЕ

**ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЕ ИЗУЧЕНИЕ КОМПОНЕНТОВ
„ЭМОЦИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ” ДЕТЕЙ СТАРШЕГО
ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА**
Т.З. МАЛУМЯН

Рассмотрены компоненты эмоциональной компетентности детей дошкольного возраста. В частности, экспериментально исследована способность дошкольников распознавать эмоции по предъявляемым картинкам, как в отдельности, вне конкретной ситуации, так же в контексте межличностных отношений со сверстниками и со взрослыми. Результаты исследования даст возможность разработать и внедрить программу формирования умений дошкольников по распознаванию эмоциональных состояний по отдельным компонентам выражения эмоций, что направит внимание воспитателей на развитие эмоционального мира дошкольника и повысит качество воспитательных работ в дошкольном учреждении.

SUMMARY
**THE EXPERIMENTAL STUDY COMPONENTS OF EMOTIONAL
COMPETENCE OF THE PRESCHOOL-AGE CHILDREN**
T.Z.MALUMYAN

The components of “Emotional competence” children in preschool age are discussed in the article. Particularly, it is reviewed whether children can acknowledge emotions separately, on the photos. Interpersonal relationships with peers and adults are discussed, as well.